

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

В'ячеслав КОВАЛЬЧУК

МОДЕЛІ РИНКІВ З АСИМЕТРИЧНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НОБЕЛІВСЬКИХ ЛАУРЕАТІВ

Упродовж сотень років в ринковій економіці панувала вільна конкуренція, характеризувана економічною наукою як досконала. На ринках досконалої конкуренції, як вважалося, усі суб'єкти – чи то покупці, чи то продавці – мали однаковий доступ до ринкової інформації, були однаково повністю ознайомлені про кількісні і якісні параметри товарів і послуг. Однак з настанням доби повного панування монополій – від початку останньої третини ХІХ століття до 30-х років ХХ-го – доступ покупців до ринкової інформації став значно обмеженішим. Певна обмеженість ринкової інформації характеризує й недосконали конкуренцію, при цьому на ринках монополістичної конкуренції цей доступ більш вільний, ніж на олігополістичних ринках¹.

На сучасних ринках, які є переважно ринками недосконалої конкуренції, більшість покупців, на відміну від продавців, не володіють усією повнотою інформації про товари і послуги, які вони прагнуть придбати. Ситуація, за якої частина ринкових суб'єктів володіє такою інформацією, а інша її не має або значно обмеженіше ознайомена з нею, характеризує *несиметричну, або асиметричну, ринкову інформацію*.

Різні аспекти асиметричності ринкової інформації досліджувалися вченими досить давно. Моделювання ринків з асиметричною інформацією утворило окремий напрям економічної теорії. Це знайшло відображення і в тому, що двічі Премія пам'яті Альфреда Нобеля з економіки присуджувалася за дослідження ринків з несиметричною інформацією – у 1996 році, коли відзначалися дослідник із США Вільям Вікрі і шотландець Джеймс Мірліс, та у 2001 році, коли були відзначені американці Джозеф Стігліц, Джордж Акерлоф і Майкл Спенс.

Пріоритет у дослідженні проявів і наслідків асиметричної ринкової інформації належить, певно, найстаршому з них – Вільяму Вікрі.

---

¹ Сучасна економічна теорія розглядає монополістичну конкуренцію і олігополію формами недо-сконалої конкуренції.

Вільям Вікрі (William Vickrey) народився у 1914 році у канадській провінції Британська Колумбія. Він навчався у Європі і США, де закінчив Йельський університет, одержавши ступінь бакалавра з математики. У 1935–1937 рр. В. Вікрі вивчав економіку в Колумбійському університеті у Нью-Йорку, де став магістром гуманітарних наук. Потім він працював у Національній раді планування ресурсів у Вашингтоні та відділі податкових досліджень Державного казначейства США.

З початком Другої світової війни В.Вікрі переїхав до Пуерто-Ріко, там він розробляв основи податкової системи цієї країни, відмовившись від служби в армії за релігійними переконаннями. Після закінчення війни він повернувся до США, де викладав економіку у Колумбійському університеті. Тут, у 1948 р., В. Вікрі захистив докторську дисертацію на тему «Послідовність дій при прогресивному оподаткуванні», а в 1958 р. став професором економіки; протягом кількох років – з 1964-го по 1967-й – очолював кафедру економіки, був деканом економічного факультету. Водночас майбутній нобеліант був науковим консультантом уряду США та урядів інших країн, працював в ООН, в місії з розробки комплексної програми перегляду податкової системи Японії. У 1973–1977 рр. В. Вікрі очолював Національне бюро економічних досліджень США.

Праці В. Вікрі присвячені проблемам оподаткування, ціноутворення, розподілу ресурсів і економічним стимулам за умов асиметричної інформації. Серед більш як 200 наукових праць американського вченого варто виділити книги «Прогресивне оподаткування» («*Agenda for progressive taxation*», 1947, нова редакція 1971), «Метастатика і макроекономіка» («*Metastatics and macroeconomics*», 1964), «Економіка громадської сфери» («*Public economics*», 1994, нова редакція 1997).

В. Вікрі обрали почесним доктором Чиказького і почесним професором Колумбійського університетів, заслуженим членом Американської економічної асоціації. У 1996 р. він разом з Дж.Мірлісом став лауреатом премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки за вклад «у розвиток економічної теорії асиметричної інформації». Ця новина була оголошена усього за три дні до смерті лауреата.

Помер В. Вікрі 11 жовтня 1996 р. у м. Гаррісон (штат Нью-Йорк).

Саме В. Вікрі ще у 40-х роках ХХ століття досліджував питання, як можуть прийматися управлінські рішення на основі неповної, «асиметричної» інформації.

Досліджуючи сферу теорії оподаткування, американський професор порушив проблему оптимальності системи оподаткування доходів з точки зору мотивації (оскільки кожний платник податків, вирішуючи, наскільки напружено він буде працювати, враховуючи шкалу оподаткування) та з огляду на асиметричність ринкової інформації (оскільки фактична продуктивність платників податків державі невідома). Однак, запропонувавши розв'язання проблеми в принципі, він не зумів подолати її математичну складність [1, 71-72].

Водночас В. Вікрі відкинув поширену теорію вирівнювання доходів за рахунок податків. Він проголошував, що основна мета його досліджень – знайти оптимальний рівень оподаткування, який не стримував би потяг працівників до продуктивної діяльності, а, навпаки, стимулював їх. При цьому В. Вікрі категорично виступав, говорячи його словами, проти «нав'язливої погоні політиків за Святим Граалем збалансованого бюджету», стверджуючи, що «потрібно прагнути не до збалансованого бюджету, а до збалансованого ринку праці» [2].

Класичним зразком асиметричної інформації вважають модель так званого «аукціону Вікрі». У цій моделі вважається, що учасник торгів знає про товар більше, ніж продавець. У своїх працях «Антитеорія: аукціони і конкурентна невідома пропозиція» (1961) і

«Аукціони і торги» (1962) В. Вікрі довів, що продавець може компенсувати нестачу інформації, використовуючи так звані «аукціони другої ціни», які й були названі «аукціонами Вікрі».

На такому аукціоні, що проводиться з цінами, заклеєними у конверті, перемагає учасник торгів, який запропонував найвищу ціну, але сплачує за лот другу за величиною із запропонованих цін. Перевага продавця у даному випадку полягає у тому, що учасники не намагаються перевершити один одного, демонструючи свої фінансові можливості, а прагнуть знайти справжню ціну товару. При цьому може виникнути ситуація, коли певний учасник торгів запропонував за лот надто мало і одержав подвійний програв, не отримавши перемоги і не придбавши потрібний товар [1, 80-81].

Заслуга В. Вікрі полягала у тому, що він запропонував механізм торгів, за допомогою якого можна сформувати реальну пропозицію, втамувавши власний інтерес. «Аукціон Вікрі» також є соціально ефективним, адже об'єкт торгів ніби наближається до їх учасників з найбільшою готовністю бути проданим, і покупець, який готовий був заплатити найвищу ціну за нього, платить за ціною, значно нижчою.

Пізніше інші дослідники розробили подібні моделі торгів, зокрема, стосовно суспільних благ. Відкриття В. Вікрі спонукало економістів виступити з пропозицією, щоб і аукціони Державного казни США з цінних паперів використовували цю ефективну схему максимізації доходів. Водночас його дослідження проблем інформаційної асиметрії дозволили краще зрозуміти особливості страхових і кредитних ринків, внутрішньої організації фірм, форм оплати праці, конкурентних умов, податкових систем тощо. Деякі елементи теорії В. Вікрі були використані Федеральною комісією з комунікацій США для організації торгівлі ліцензіями на використання частот національних радіохвиль.

Висновки В. Вікрі стосовно асиметрії ринкової інформації на початку 70-х років

узагальнив і розвинув британський економіст Джеймс Мірліс, використавши їх у галузі планування доходності системи оподаткування. Він розширив спектр взятих до розгляду економічних ситуацій, які характеризувалися асиметричністю інформації, створивши загальні моделі розв'язання даної проблеми.

Британський вчений став автором так званого «методу Мірліса», який застосовується при побудові моделі оптимального прогресивного оподаткування [2].

Джеймс Мірліс (James Mirrlees) народився у 1936 році у Шотландії. Він навчався в Едінбурзькій математичній школі, потім – в Едінбурзькому університеті, який закінчив у 1957 р. Потім продовжив навчання у Кембриджі, де почав працювати викладачем економіки. У Кембриджському університеті Дж.Мірліс у 1963 р. захистив докторську дисертацію. Потім викладав і проводив дослідницьку роботу у Массачусетському технологічному інституті (м. Бостон, США), знову у англійському Кембриджі. У 1968–1995 рр. – до своєї відставки – він працював професором економіки Оксфордського університету в Англії. Водночас майбутній Нобелівський лауреат читав лекції у найвідоміших університетах Європи і США, був урядовим консультантом у Великій Британії, Швейцарії і Пакистані.

Наукові праці Дж.Мірліса присвячені оподаткуванню, соціальному страхуванню, теорії грошей, інституційній основі та історії економіки. Серед його праць варто виділити книги «Оцінка проектів і планування у країнах, що розвиваються» («Project appraisal and planning for developing countries», 1974), «Теорія морального ризику і прихована поведінка» («The theory of moral hazard and unobservable behavior», 1975) та деякі інші.

У 1996 р. Дж.Мірліс разом з В.Вікрі став Нобелівським лауреатом з економіки за вклад «у розвиток економічної теорії асиметричної інформації».

Аналіз ринків з несиметричною інформацією вийшов на новий рівень у дослідженнях Джозефа Стігліца, який увів у науковий оборот поняття «інформаційна економіка» і «пошук інформації» [3, 17,24].

Джозеф Стігліц (Joseph Stiglitz) народився у Гері (штат Індіана) у 1943 р. Він навчався у Массачусетському технологічному інституті (м. Бостон), де серед його учителів були чотири майбутніх Нобелівських лауреати з економіки – П. Самуельсон, Р. Солоу, Ф. Модільяні і К. Ерроу.

Суспільно-політичні процеси у США і світі наклали свій відбиток на наукові інтереси молодого вченого. Про той час він згадує: «Питанням, яке найбільше обговорювалося з часу мого вступу до вищої школи, була організація економіки... Тоді здавалося – комунізм показує найвищі темпи економічного зростання, однак ціною свободи. Більша частина світу бачилася під гнітом колоніалізму, який не сприяв ні економічному зростанню,

ні демократії, і який суперечив принципам, у які я вірив. Здавалося, що ринкова економіка підвладна постійним нападам безробіття, здатним завести у злидні значні прошарки суспільства». Прагнення знайти альтернативні вирішення основних соціальних і економічних проблем сучасності змусило його не обмежувати своє навчання стінами Массачусетського технологічного інституту. Він переходив від одного предмета до іншого, від однієї економічної школи до іншої.

У 1965–1966 роках Дж.Стігліц продовжив навчання в Англії, у Кембриджському університеті, де слухав лекції ще двох майбутніх Нобелівських лауреатів – Дж.Міда і Дж.Мірліса та інших блискучих економістів.

Повернувшись до США, Дж.Стігліц став викладачем Йельського університету, зайнявся науковою проблемою економічних ризиків, що у кінцевому рахунку привело його до головної теми наукових пошуків – теорії інформаційної економіки. Центральним питанням його праць стало дослідження проблем збору, аналізу і розповсюдження інформації, а також прийняття рішень на основі недостатньої інформації. Певний час він був професором Стенфордського університету.

Після перебування на посту голови Комітету економічних радників у адміністрації президента Клінтона, а потім – головного економіста Світового банку, з 1999 року через незгоду з політикою МВФ і Світового банку Дж.Стігліц повернувся до викладацької і дослідницької роботи – у Колумбійський університет, який з того часу став основним місцем його роботи. Тут він викладає створений ним новий предмет – «інформаційну економіку».

Дж.Стігліц є автором сотень журнальних статей і кількох книг: «Інформація і конкурентна цінова система» («*Information and Competitive Price Systems*», у співавторстві з С.Дж.Гросманом, 1976), «Лекції з економіки громадського сектора» («*Lectures in Public Economics*», спільно з А.Б.Аткінсоном, 1980, перевидання 1996), «Теорія стабілізації товарних цін» («*The Theory of Commodity Price Stabilization*», спільно з Д.М.Ньюбері, 1981), «Економіка громадського сектора» («*Economics of the Public Sector*», 1986), «До якої міри соціалізм?» («*Whither Socialism?*», 1989), підручника «Економіка» («*Economics*», 1993) та інших. Книга Дж.Стігліца «Економіка державного сектора» була видана українською у 1998 р.

Він був редактором і членом редколегій багатьох спеціальних економічних часописів, таких як «*Journal of Public Economics*», «*Review of Economic Studies*», «*American Economic Review*», «*Journal of Economic Theory*» і «*Journal of Economic Perspectives*».

Дж.Стігліц обраний дійсним членом Національної академії наук США, Американської академії наук і мистецтв та Американського економетричного товариства. У 1979 р. Американська економічна асоціація нагородила його дуже почесною у науковому світі «Медаллю Дж.Б.Кларка».

Професор Колумбійського університету Дж.Стігліц став Нобелівським лауреатом з економіки 2001 року (разом з Дж. Акерлофом і М.Спенсом) «за аналіз ринків з асиметричною інформацією».

До Стігліца, за неокласичною традицією, вважалось, що усі учасники ринку з самого початку мають повну інформацію про ціни покупців і продавців. Це допущення робить непотрібним пошук інформації. Однак воно не відображає повністю ринкові реалії – надто за умов недосконалої конкуренції, для якої властиве існування певних перепон для поширення ринкової інформації, процедура пошуку якої стає суттєвою. Вона стосується не тільки товарних цін, але й сфер інвестування капіталу, вибору найманою робочою силою місця роботи, а також усіх ринкових ситуацій, де виникає невизначеність, яка заважає прийняттю правильного рішення.

У новаторських статтях, зібраних у книзі «Інформація і конкурентна цінова система», Дж. Стігліц (разом із своїм співавтором – С. Гросманом) показав, що традиційний хибний погляд, згідно з яким усі економічні агенти добре поінформовані про альтернативні можливості, які їм надає ринок, не такі невинні, як здається. Потрібно відмовитися від цієї хибної думки, стверджує американський вчений, адже досконала конкуренція зовсім не обов'язково веде до рівноваги попиту і пропозиції; ще менше це стосується монополістичної конкуренції і олігополії.

Дж. Стігліц показує, що раціональні рішення не завжди оптимальні, заперечуючи тим самим неокласичні висновки, адже затрати на пошук ревалентної (достатньої) інформації можуть перевищити вигоду від досягнення оптимуму [3, 408-409].

Цю проблему він проаналізував на прикладі страхової справи.

Дж. Стігліц розробив механізм «зворотної ринкової адаптації», коли недостатньо поінформовані учасники ринку одержують інформацію від більш поінформованих. При цьому було показано, як «працюють» інформаційні потоки на тих ринках страхових послуг, де компанії не володіють інформацією про рівень ризику стосовно окремих клієнтів. Страхова компанія (погано поінформована сторона) повинна ефективніше стимулювати своїх клієнтів (добре поінформована сторона) для того, щоб вони «поділилися» інформацією щодо страхових ризиків [1, 77].

У конкурентних ринкових моделях банки підвищують відсоткову ставку, щоб компенсувати ризик потенційного неповернення кредитів. Дж. Стігліц показав, що за умов несиметричної інформації банки починають квотувати пільгові кредити, щоб, використовуючи конкуренцію серед обмеженого кола претендентів, відібрати тих, хто гарантовано поверне кредит.

Результатом аналізу ефективності фінансових ринків стало відкриття так званого «парадоксу Гросмана – Стігліца». Суть цього парадоксу у наступному: якщо ринок ефективний з погляду інформації, тобто коли уся ревалентна інформація визначає рівень цін, то жоден економічний агент не матиме ефективних стимулів використати ринкову інформацію, що міститься в цінах. Це означає, що несиметрична інформація може призвести до зворотної ринкової селекції. Зокрема, через недостатню поінформованість страхової компанії страхувальник з поганим здоров'ям почне переважати на страховому ринку.

Хоча в центрі уваги американського вченого завжди залишалася роль неповної і дорогої інформації, його наукові інтереси значно ширші і різноманітніші. Відкриття Дж. Стігліца в галузі інформаційної економіки стали лише елементом більш пильної уваги до

трансакційних витрат, прав власності, неповних контрактів і аналізу прийняття рішень за умов невизначеності ринку.

Розпад соціалістичної економічної системи і перехід пострадянських країн до ринкової економіки на початку 90-х років минулого століття дав суттєвий поштовх до дебатів на Заході з питань шляхів реформування економік країн Східної Європи. У центрі дискусії знаходилися розбіжності з принципових питань функціонування ринкової економіки.

Неокласична економічна школа, яка панувала в західній економічній теорії, наполягала на стрімких змінах шляхом приватизації державного сектора у дусі «шокової терапії». Її опоненти – представники неокейнсіаського напрямку – доводили необхідність поступової трансформації, із збереженням важливих регуляторних функцій держави.

Перший напрям одержав найбільш яскравий вираз у політиці МВФ стосовно постсоціалістичних країн. Думку опонентів виражав Дж. Стігліц, який у той час працював головою Комітету економічних радників в адміністрації президента Клінтона, а потім – на посту головного економіста Світового банку. У 1999 р. він пішов у відставку, публічно звинувативши МВФ і Світовий банк у проведенні невірної політики у Східній Європі, зокрема і в Україні, та Південно-Східній Азії. Завдяки своїй міжнародній популярності і досвіду експертно-адміністративної роботи він на базі Колумбійського університету створив наукове співтовариство економістів і політологів «Ініціатива за політичний діалог» («The Initiative for Policy dialogue») з метою допомогти країнам з транзитивною економікою виробити альтернативні шляхи розвитку.

Аналіз ринків з так званою «асиметричною інформацією» разом із Дж. Стігліцом продовжив Джордж Акерлоф – один з основоположників інформаційної економічної теорії,

ще один Нобелівський лауреат 2001 року. Зокрема, він вперше проаналізував значення несиметричної інформації стосовно якості товару.

Джордж Акерлоф (George Akerlof) народився у 1940 році у Нью-Гейвені (штат Коннектикут), у родині професора Йельського університету, емігранта зі Швеції. Навчався у Йельському університеті, де одержав ступінь бакалавра (1962 рік), і Массачусетському технологічному інституті (на одному курсі із Дж. Стігліцом), де у 1966 р. захистив докторську дисертацію. Після закінчення навчання Акерлоф майже увесь час працює в Каліфорнійському університеті в Берклі (з 1980 р. – професор економіки), окрім короткого часу перебування у штаті економічних радників президента США Р. Ніксона (1973 р.) та викладання у Лондонській школі економіки

(1978–1980 рр.). У 1967–1968 рр. Дж. Акерлоф був також професором Індійського статистичного інституту в Делі.

На відміну від багатьох своїх колег, котрі зосереджуються на певній вузькій науковій проблемі, Дж. Акерлоф відрізняється дуже широким діапазоном наукових інтересів. Він прагне поєднати економіку з соціологією, психологією, антропологією та іншими суспільними науками, що зближує його з інституціоналістами. Він є одним з найоригінальніших економістів сучасності. Його підхід до економічних проблем завжди відрізняється свободою від рамок ортодоксальної економічної теорії, міждисциплінарністю, помірним і творчим використанням математики. Серед кількох десятків його робіт можна знайти дослідження з економічного аналізу, бідності, національної і расової дискримінації, злочинності, індійської кастової системи, валютної політики, ринків праці та багато інших.

Дж. Акерлоф обраний віце-президентом Американської економічної асоціації, дійсним членом Американської академії наук і мистецтв та Американського економічного товариства, почесним доктором Цюріхського університету в Швейцарії.

Американський дослідник став Нобелівським лауреатом з економіки 2001 року (разом з Дж. Стігліцом і М. Спенсом) «за аналіз ринків з асиметричною інформацією».

Розглядаючи проблему невизначеності та якості товарів, Дж. Акерлоф виявив причини можливого фіаско (або так званого «провалу») ринку. Причиною можливого краху ринку стає асиметрична інформація, яка змушує економічних агентів покладатися на випадок при укладенні угод.

Дж. Акерлоф відкрив так званий «ефект асиметричної інформації», суть якого полягає у руйнації ринків з «асиметричною інформацією». Цей механізм він розкрив на прикладі ринку зношених автомобілів уже у одній із найбільш ранніх праць під назвою «Ринок «лимонів»: невизначеність якості і ринковий механізм» (1970), яка викликала справжню наукову сенсацію² (старі, дуже зношені автомобілі у США називають «лимонами»; деякі з них «вичавлені» як лимони, однак за їх зовнішнім виглядом цього не скажеш – звідси й інформаційна асиметрія). На таких ринках відбувається своєрідна селекція, негативний відсів поганих товарів, які й заповнюють ринок, зумовлюючи його деградацію.

З часу виходу цієї праці Дж. Акерлофа зношений автомобіль служить зразковим прикладом існування інформаційної асиметрії на ринку.

Якби на ринку продавці і покупці мали однакову інформацію про товар, вони б усі знали, що товар неоднорідний у якісному плані; знали б, які якісні параметри і у яких кількостях зустрічаються у загальній масі товарів, однак не знали б індивідуальних властивостей окремих одиниць товару. Прикладом такого ринку може служити ринок елементів живлення (батареєнок). Батареєнки з технологічних причин виходять неоднаковими за якістю, і виробник, так само як споживач, може оцінити тривалість їх експлуатації лише статистично. При цьому існує одна функція пропозиції батареєнок, яка не залежить від їх якісних характеристик.

Суттєво інша картина виникає, коли продавець і покупець володіють різною інформацією про якість одиниць товару; при цьому спостерігається інформаційна асиметрія (інформація розподілена між учасниками угод несиметрично). На такому ринку типовим є випадок, коли покупець оцінює якість товару статистично, а продавцю добре відомі якісні параметри кожної окремої одиниці товару. Саме це й характеризує ринок зношених автомобілів, на ринковому жаргоні – «лимонів».

На ринку «лимонів» покупець знає модель, вік, пробіг автомобіля, але не знає його індивідуальних особливостей, які виявляться тільки при його досить тривалій експлуатації і які відомі продавцю. Попит покупця визначається статистичними характеристиками групи автомобілів, що володіють певним набором явних ознак, тому ринком встановлюється єдина ціна для усієї групи – і для кращих зразків, і для повних «лимонів».

Припустимо, що у певний момент на ринку виявилось порівну хороших автомобілів і «лимонів» (для спрощення будемо виділяти тільки цих дві градації якості). Ціна попиту виявиться простою середньо арифметичною із цін добрих і поганих автомашин. Така ціна може не влаштовувати деяких продавців добрих автомобілів, і вони відмовляться їх продавати, однак власників «лимонів» вона може підштовхнути до їх продажу. Результатом буде ситуація, коли на ринку зросте пропозиція поганих автомобілів і зменшиться пропонування хороших. Покупці оцінять зміну ситуації, і їх попит скоротиться.

² Довгий час редактори солідних наукових часописів відмовлялися приймати до друку цю статтю Дж. Акерлофа через її, як вони вважали, тривіальність і незначність піднятих проблем. Вони й подумати не могли, що ідеї, закладені у цій «тривіальній» статті, згодом «потягнуть» на премію пам'яті А. Нобеля з економіки!

Знизиться ринкова ціна хороших автомашин, впаде ціна попиту, тому їх власники можуть покинути ринок. Ця тенденція погіршення середньої якості товару на ринку в результаті виходу з ринку продавців якісних товарів отримала назву «несприятливий відбір».

Зрештою, хороші автомобілі можуть бути повністю витісненими з ринку, на якому встановиться рівновага попиту і пропозиції «лимонів». У даному випадку інформаційна асиметрія повністю заблокує угоди з якіснішими автомобілями, хоча, за повної інформованості покупців, ці автомобілі могли б продаватися і купуватися за їх рівноважною ціною. Деградації ринку не було б і у випадку неповної, але симетричної інформації (як на ринку елементів живлення): у продавців якісніших автомобілів, які не знають, що їхні автомашини кращі, були б такі ж мотиви для продажу, як і у власників «лимонів».

Оскільки обсяг ринкового попиту залежить не тільки від ціни, а й від якості товару, можлива ситуація, коли попит впаде до нуля і ринок взагалі припинить своє існування [1, 75].

Відтоді деякі економісти розглядають існування асиметричної інформації як провал ринку і вимагають суттєвого державного регулювання (зокрема, той же Дж. Стігліц, який взагалі не бачить ринкового впливу «невидимої руки» Сміта, вважаючи, «що її взагалі нема, або ж, якщо і є, то вона абсолютно немінна» [4, 410]). Однак Дж. Акерлоф знаходить шляхи подолання асиметричності інформації та деградації ринку і без державного втручання – через інституційні інструменти, такі як різноманітні гарантії, торгові марки, фірмові магазини, післяпродажне обслуговування, захист контрактів тощо. Зокрема, власникам «лимонів» не вигідно давати гарантію якості, тому вони змушені знизити ціну і зробити якість свого автомобіля очевидною.

Деградація ринку внаслідок інформаційної асиметрії може спостерігатися і в страховій справі, коли потенційний страхувальник має інформаційну перевагу перед страховою компанією (зокрема, стосовно свого здоров'я), і на ринку цінних паперів, коли існує несиметрична інформація стосовно акцій, і на ринку кредитних ресурсів у країнах з транзитивною економікою без розвинутої ринкової інфраструктури (несиметрична інформація щодо процентних ставок у інших регіонах) та багатьох інших [5, 555].

Зокрема, Дж. Акерлоф виділив особливе значення масових інформаційних асиметрій в економіці країн, що розвиваються. Для прикладу він дослідив кредитний ринок Індії 60-х років минулого століття, де місцеві кредитори-лихварі встановлювали ставку відсотка удвічі вищу, ніж у великих містах. Однак посередник, який бере кредит у місті і надає позичку сільським жителям, не маючи відомостей про платоспроможність боржника, ризикує мати боржників з незначними можливостями повернення кредиту і прирікає себе на збитки.

Аналогічна ситуація може відбуватися й на фондовому ринку. У сфері інформаційних технологій про деякі корпорації відомо небагато, тому існує тенденція до усереднення оцінки їх акцій. При цьому завищується оцінка акцій компаній, у яких реальна прибутковість нижча від середньої; ці компанії починають випуск додаткових акцій під нові проекти більш активно, ніж високоприбуткові фірми, акції яких недооцінені на ринку. У результаті корпорації з меншою прибутковістю розвиваються швидше і ринок заповнюють акції-«лимони». Коли погано поінформовані інвестори несподівано виявляють свою помилку, ціна акцій стрімко падає і відбувається деградація фондового ринку.

Дж. Акерлоф дослідив також проблему дискримінації національних меншинств на ринку праці. Ця тема привела його на стик економічної теорії і соціології та включення до економічного аналізу таких нетрадиційних для економічної теорії чинників, як симпатії чи повага між людьми. Дослідник відзначив, що такі почуття розуміння інтересів працедавця чи повага до товариша по праці, можуть призвести до підвищення оплати праці і зниження ймовірності безробіття. Іншим науковим захопленням Дж. Акерлофа стало дослідження кастової системи та її негативного впливу на економічну ефективність.

Третій Нобелівський лауреат з економіки 2001 року, американець Майкл Спенс здобув визнання своїми дослідженнями нестачі і асиметричності інформації на ринку праці, розглядаючи його «сигнальну систему».

Майкл Спенс (Michael Spence) народився у 1943 році у містечку Монтклер (штат Нью-Джерсі, США). Навчався у Прістонському та Оксфордському (м. Кембридж, штат Массачусетс) університетах, де одержав ступінь бакалавра філософії і став магістром математики.

У 1972 р. М.Спенсу присвоєно вчений ступінь доктора філософії Гарвардського університету. Він був професором економіки Гарвардського і Стенфордського університетів. У Гарварді працював деканом Школи мистецтв і наук (1984–1990 рр.), а в Стенфорді – деканом Бізнес-школи.

М.Спенс у своїх наукових роботах – «Сигнали ринку праці» («*Job market signalling*», 1973), «Ринкові інформаційні сигнали» («*Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Processes*», 1974), «Регуляторна стратегія і державний контроль» («*Regulatory Strategies for Pollution Control*», 1978), «Індустріальна організація у відкритій економіці» («*Industrial Organization in an Open Economy*», 1980) та інших – зробив фундаментальний внесок у сучасну теорію інформаційної економіки та так звану «нову теорію галузевої організації». Протягом 1975–1985 рр. М.Спенс був одним з небагатьох, хто за допомогою теорії ігор (game theory) вивчав стратегії ринкової поведінки в рамках «нової теорії галузевої організації» (theory of industrial organization).

М.Спенс є дійсним членом Американської економічної асоціації, Американської академії наук і мистецтв та Американського економетричного товариства, він нагороджений почесною у науковому світі «Медаллю Дж.Б.Кларка».

Американський вчений став Нобелівським лауреатом з економіки 2001 року (разом з Дж.Стігліцом і Дж.Акерлофом) «за аналіз ринків з асиметричною інформацією».

За теорією ринкових сигналів М. Спенса продавці можуть збільшувати обсяг продажів за допомогою надання покупцям додаткової інформації щодо якості своїх послуг. Додатковою інформацією можуть бути фірмові знаки, гарантії, рекомендації, поручництво, кваліфікація працівника – «ринкові сигнали».

У своїй статті «Сигнали ринку праці» (1973) М. Спенс доводить: передача сигналів вимагає, щоб економічні агенти здійснювали досить дорогі заходи для переконання інших агентів у своїх ділових можливостях, у цінності чи якості товарів і послуг. «Сигналізація» не матиме успіху, якщо витрати на неї не відрізняються у масі відправників сигналів, тобто конкурентів на ринку праці. Працедавець серед претендентів на робоче місце виділяє тих, хто має гарну і, відповідно, дорожчу освіту. Якщо різниці у рівні освіти через інформаційну асиметрію не існує, то працедавець не може визначити, хто із претендентів буде більш корисним на робочому місці [2].

М. Спенс також вказує на можливість економічної рівноваги, що ґрунтується на ринкових очікуваннях (expectations-based equilibria), для ринку праці та освітніх послуг. У його інтерпретації особи європеїдної раси потенційно мають більшу можливість одержати високооплачувану роботу, ніж представники негроїдної, чоловіки мають перевагу перед жінками, хоча і ті, й інші можуть мати однакову продуктивність.

Розвиваючи ідею ринкової «сигналізації», М. Спенс виділив кілька різновидів «сигналів ринку» [2]:

- сигнал продуктивності: дорога реклама і широкі гарантії виробників;
- сигнал конкурентоспроможності: агресивне зниження цін і розпродаж;
- сигнал високих доходів: додаткове фінансування фірми не за рахунок емісії акцій, а за рахунок випуску облігацій;

– сигнал безкомпромісного прагнення грошової влади впоратися з високою інфляцією: рестриктивна грошово-кредитна політика.

Особливе місце в теорії сигналів ринку займає політика виплати дивідендів корпораціями. Спенс задався питанням: чому фірми виплачують своїм акціонерам дивіденди, якщо потім виплати піддаються подвійному оподаткуванню – спочатку як доходи фірми, а потім як доходи приватних осіб? Адже, якщо би корпорація залишила собі усі доходи і витратила їх на розширення діяльності, то й фірма б збільшилася, і акціонери виграли б за рахунок зростання курсу акцій. Тим не менше, корпорації продовжують дотримуватися політики виплати дивідендів. Відповідь полягає у тому, що дивіденди слугують сигналом процвітання фірми та її хороших перспектив. Ринкові гравці інтерпретують дивіденди як гарні новини – і курс акцій зростає.

М. Спенс через теорію ринкових сигналів пояснив, у який спосіб більш поінформовані економічні агенти сприяють розповсюдженню інформації про стан ринку та ефективність його механізму – коли краще поінформований ринковий агент, здійснюючи дорогі спроби просунути на ринок свій товар чи послугу, тим самим інформує про нього менш інформованих агентів [1, 79].

М. Спенс досліджує й проблему цінності інформації не лише у межах місцевого ринку, а й у масштабах світової економіки. Він зробив висновок, що в добу динамічних перетворень і глобалізації індустріально розвинутих країнам не варто відгороджуватися від сусідів високими митними зборами та іншими обмеженнями, а шукати шляхи ефективної інтеграції.

Водночас вчений вважає, що не можна цілком покладатися на ринок та його сигнали, хоча ринок сам по собі сприяє розв'язанню більшості проблем. Оскільки, на його думку, економічні агенти одержують асиметричну ринкову інформацію і через це часто приймають помилкові рішення, то виправити їх здатна лише держава через регулятивний вплив на економіку.

Нобелівські лауреати 2001 року й нині продовжують розв'язувати проблему зменшення ступеня інформаційної асиметрії на мікроекономічному та макроекономічному рівнях і тим самим досягнення стабільності ринку. Зокрема, Дж. Акерлоф вважає, що проблему несиметричності інформації можна вирішити лише двома шляхами – через гарантії і репутацію [1, 81].

Моделювання ринків з асиметричною інформацією для їх стабілізації має значні перспективи у таких сферах, як макроекономіка, фінансові ринки, зайнятість. Особливо актуальними є ці ідеї для країн з транзитивною економікою, зокрема й України, у яких формування ринкової системи багато у чому пов'язане з обмеженістю і несиметричністю ринкової інформації. Із ідей про нерівність ринкової інформації для усіх економічних суб'єктів формується новий пласт економічної теорії.

Література

1. Довбенко М. В. *Сучасна економічна теорія: Економічна нобелелогія: Навчальний посібник*. – К.: Академія, 2005.
2. www.krugosvet.ru/index.htm.
3. Стігліц Дж. *Економіка державного сектора*. – К.: Основи, 1998.
4. Ковальчук В. М., Сарай М. І. *Ретроспектива світової економічної думки*. – Тернопіль: Астон, 2006.
5. Ковальчук В. М., Лазарович М. В., Сарай М. І. *Історія економіки та економічної думки*. – К.: Знання, 2008.

Редакція одержала матеріал 25 травня 2009 р.